

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER I KØBENHAVN KØBENHAVNERNES VELFÆRD

3.3

DEN BRUNE OG DEN HVIDE KØDBY

3.3 DEN BRUNE OG DEN HVIDE KØDBY

Stedet

Kulturmiljøet omfatter Den Brune Kødbý, Den Grå Kødbý og Den Hvide Kødbý. Det afgrænses på nordsiden af Halmtorvet, Kvægtorvsgade, matrikelgrænsen til DGI-byen, Ingerslevsgade, den sydligste del af Skelbækgade og matrikelstel til virksomheder m.v. langs den nordlige del af Skelbækgade.

Tid

Kulturmiljøet omfatter industrialismens tidsepoke fra omkring 1878 til omkring 1970 og den senere udvikling frem til i dag.

Begrundelse

Kødbyen er af Kulturarvsstyrelsen i 2007 udpeget som ét af de 25 nationale industriminder, der illustrerer den danske industrihistorie i perioden 1840-1970. Kulturarvsstyrelsen begrundes bl.a. udpegningen med, at Kødbýen

- er udtryk for vigtige faser i slagteribranchens udvikling
- er symbol på den rationelle planlægning, der var idealet under den anden industrialiseringsbølge, 1890-1950
- for Den Hvide Kødbýs vedkommende er et hovedværk i dansk funktionalistisk arkitektur.

Kødbyen på Vesterbro har i over 100 år været knudepunkt for dansk fødevarerindustri. Kulturmiljøet omfatter både

- Den Brune Kødbý og Den Grå Kødbý, der fungerede fra 1879 til 1970'erne
- Den Hvide Kødbý, der fungerede fra 1934 og fortsat er i funktion, og som tilsammen fortæller om den animalske fødevarerproduktion i København fra slutningen af 1800-tallet og frem til i dag. Anlægget fortæller også om en gennemrationaliseret produktionsproces, hvor de levende kreaturer ender som forarbejdede kødprodukter, og indretningen af kødbyerne fortæller om produktionsgangen. En særlig del af fortællingen er, at både Den Brune og Den Hvide Kødbý blev opført som kommunale anlæg, og at det var kommunen, der varetog flere forskellige funktioner i kødbyerne side om side med private slagtere og andre produktionsvirksomheder, der havde lejet sig ind i bygningerne.

Oversigtskortet viser de 8 kulturmiljøer i Kommuneplan 2011 i afsnittet "Produktionens København". For hver af de lyse flader er der udarbejdet en baggrundsrapport. Denne rapport omhandler 3.3 Den Brune, Den Grå og Den Hvide Kødbý

Den Hvide Kødbý betragtes som et hovedværk inden for dansk funktionalistisk arkitektur. Den er tegnet af stadsarkitekt Poul Holsøe.

Kødbyens placering i tilknytning til jernbane- og vejnettet er fortsat aflæselig og er desuden væsentlig for forståelsen af Kødbýens funktionelle og fysiske sammenhæng med omgivelserne.

Kulturmiljøets bevaringsværdier

Følgende strukturer, elementer og deres indbyrdes sammenhænge er bærende for opfattelsen og formidlingen af kulturmiljøet som helhed:

- Bygningerne og bebyggelsesplanen, herunder torve og pladser, der omfatter Den Brune, Den Grå og Den Hvide Kødbý, både hver for sig, og som samlet anlæg. En vigtig del i fortællingen om produktionsgangen er også den klare adskillelse mellem kødbyerne, hvor Den Grå Kødbý indgår som bindeled mellem Den Brune og Den Hvide Kødbý.

Kulturhistorie

Baggrund og hovedtræk

Traditionelt set var arbejdet med døde dyr urent arbejde, og denne opfattelse gør sig i nyere tid særligt gældende i bysamfund, mens man på landet opfattede slagtning som en del af fødevareproduktionen. Placeringen af Københavns første slagtegård - Trommesalen - uden for byen - hvor Gammel Kongevej i dag begynder - var i tråd med traditionen. Slagteriet på Trommesalen var meget uhygiejnisk. Her fik kødaffald lov at gå i forrådnelse, roterterne plagede området, og blod og galde flød i rendestenen. Den dårlige hygiejne var årsagen til, at Københavns Kommune nedlagde Trommesalen og i 1879 opførte Den Brune Kødbý. Kommunen forbød året efter al kreatur-slagtning i København med undtagelse af i kødbýen.

I overensstemmelse med traditionen blev Den Brune Kødbý lagt uden for centeret af byen, men, som noget

nyt, tæt på transportmuligheder som jernbanen. Halm-torvet, hvor københavnere købte foder mv. til brug for de dyrehold, som dengang var almindelige i husholdningen i byen, blev også en nær nabo til Kødbýen. Placeringen var dels et udtryk for industrialiseringen i landbruget, dels en traditionel tanke om, at animalsk produktion som udgangspunkt foregik uden for byerne.

Den Brune Kødbý blev hurtigt udvidet. I 1882-1883 blev nye slagtehusse opført, og i 1901 blev Øksnehallen og Den Grå Kødbý føjet til. I første del af 1900-tallet kunne de hygiejniske forhold i Den Brune Kødbý ikke længere leve op til samtidens standard, derfor opførte kommunen Den Hvide Kødbý i 1931-1934. De to dele af kødbýen udgjorde et samlet produktionsanlæg, hvor Den Brune og Den Grå Kødbý fungerede som opstaldning af kreaturer. Kreaturerne kom ind via godsspor koblet op til jernbanen syd for Ingerslevsgade og blev udbudt og solgt levende i Øksnehallen. Herefter blev kreaturerne enten slagtet med det samme, eller de blev opstaldet og slagtet senere.

- Afgrænsning af kulturmiljøet Den Brune og Den Hvide Kødbý
- Afgrænsning af industrimindet Den Brune og Den Hvide Kødbý
- Bærende bevaringsværdi
- Værdifuldt landskabstræk

Halmtorvet. Historisk foto fra omkring 1930.

Luftfoto af området set fra nord (JW Luftfoto april 2009).

Slagtningen foregik i grænseområdet mellem Den Brune og Den Hvide Kødbý, kaldet Den Grå Kødbý, der ligger i Slagtehusgade og er kilet ind langs Øksnehallen. Efter slagtning blev kroppene transporteret ind i Den Hvide Kødbý, hvor de blev kølet ned. Her blev de enten solgt hele på flæskebørsen eller forarbejdet, hvorefter de enkelte køddele blev solgt fra private firmaer fra fødevarerbranchen.

Kødbyen er - ud over at være et eksempel på storproduktion og industrialiseringen af animalske fødevarer - også historien om erkendelsen af vigtigheden af hygiejne. Hygiejne var årsagen til Kødbýens opførelse og udvidelse. Øksnehallen adskilte salg og produktion, og overfladebehandlingen, som beklædte Den Hvide Kødbý, virkede desinficerende. Tidens fokus på hygiejne førte endvidere til, at Kødbýen blev det første eksempel på kommunalt og privat samarbejde. Kommunalt ansatte havde således eneret på f.eks. at aflive dyret, hvorimod salg var en ren privat forretning.

Den Brune, Den Grå og Den Hvide Kødbý repræsenterer vigtige faser i slagteribranchens udvikling. Den Hvide Kødbý er et symbol på det rationelt planlagte anlæg, som var et ideal for arkitekter og ingeniører under den anden industrialiseringsbølge, hvor det modullignende system, som bebyggelsen var opført efter, gjorde udvidelser ganske enkle.

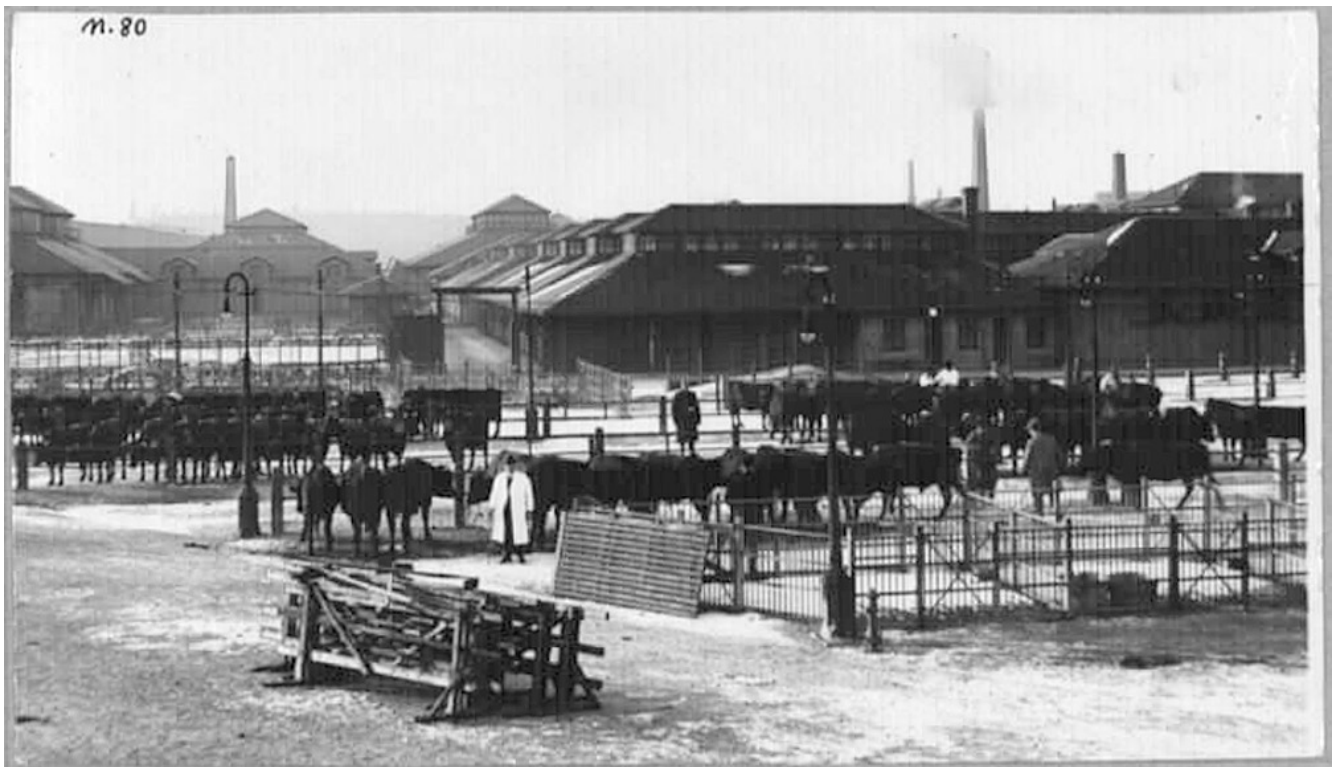
Op gennem 1950'erne og 1960'erne mistede Kødbýen

Kødbyen fra 1930'erne. Den Hvide Kødbýs moderne funktionalistiske bygninger med det klare, hvide kubiske formsprog.

Kødbyen var en stor arbejdsplads med mange ansatte. Historisk foto af slagtning.

Kvægtorvet omkring 1900. Også de åbne arealer rundt om Den Brune Kødbý, herunder indhegninger, pladser og torve, havde hver deres særlige funktion.

gradvis sin betydning, idet forbedrede kølemetoder gjorde, at slagtingerne i stigende grad blev foretaget i provinsen. Dette fjernede grundlaget for den levende del af kødbyen, der blev nedlagt og udlagt til andre funktioner i 1970'erne. I Den Hvide Kødbys fortsatte produktionen af forskellige kødprodukter, men i 1992 stillede et EU-direktiv nye krav til indretning og hygiejne, der gjorde dele af produktionen i Kødbyen umulig.

Hele anlægget er kulturhistorisk unikt, men enkelte elementer fortjener også opmærksomhed.

I dag er der flere kulturelle funktioner i Den Brune Kødbys. Øksnehallen bliver brugt til udstillinger og Københavns Musikskole holder også til her, mens der i Den Hvide Kødbys stadig foregår forarbejdning af kød. Bygningerne anvendes i øvrigt til kontorer, catering, distribution, salg af færdigvarer mv.

Landskab

Landskabskarakter

Kødbyen ligger på et fladt areal, som tidligere bestod af en kyststrækning, der falder mod syd. Området i og omkring Kødbyen er domineret af bymæssig bebyggelse og anlæg, men der findes dog enkelte markante træerækker og trægrupper på Halmtorvet, som er med til at afgrænse og understrege den karakteristiske bebyggelsesstruktur.

Den Hvide Kødbys bygninger, torve og pladser er fortsat i funktion.

Den Brune Kødbys.

Den Brune Kødbys med Øksnehallen fra 1901 anvendes til kulturelle udstillinger mv.

På Den Brune Kødbys forplads findes enkelte bevaringsværdige træer.

Arkitektur

Hovedtræk og bebyggelsesmønstre

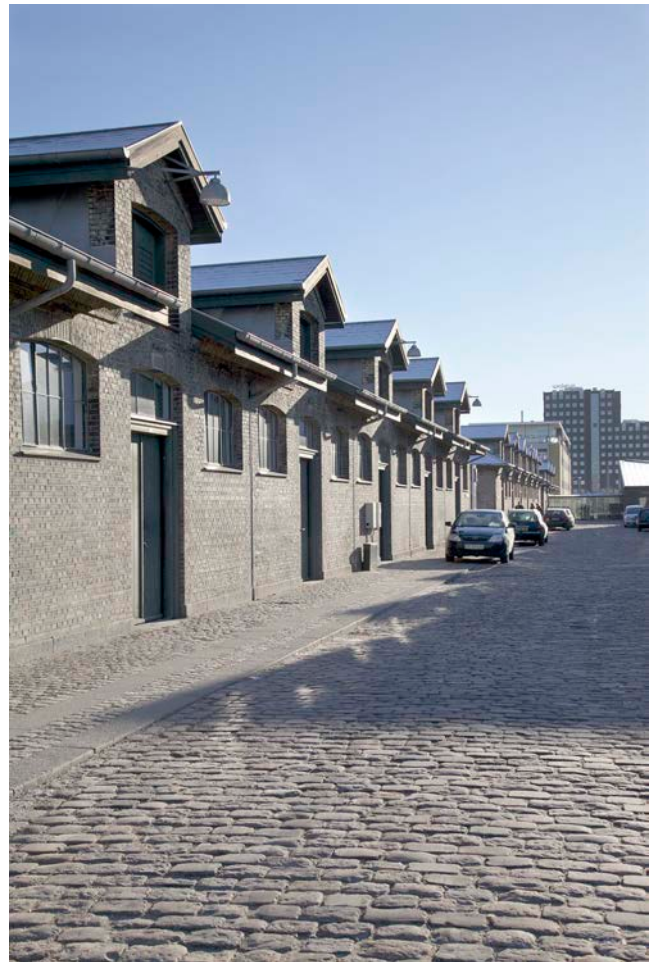
I de tre kødby-områder mødtes det mere klassiske murstensbyggeri i Den Brune og Den Grå Kødby med det dengang topmoderne funktionalistiske industrikompleks i hvidmalet jernbeton i Den Hvide Kødby.

Kødbyen udgør tilsammen en arkitektonisk værdifuld bebyggelse. Den fremstår fortsat med en klar overordnet struktur, hvor bebyggelse, veje og pladser danner et samlet bebyggelsesmønster.

Delområder og elementer i bebyggelsen

Den Brune Kødby

Den Brune Kødby er tegnet af arkitekten Hans J. Holm m.fl. og fremstår som et fint aksefast og, i en vis udstrækning, symmetrisk anlæg domineret af den store Øksnehal, der er tegnet af arkitekt Ludvig Fenger. Omkring den ligger flere grupper af bygninger, som er umiddelbart ensartede, men som alligevel rummer små forskelligheder. De oplevelsesrige små gadeforløb mellem de lave bygninger giver fornemmelsen af at gå omkring i en lille landsby. Indgangspartiet fra Halmtorvet med to pavil-

Bebyggelsesmønsteret er ensartet og holdt i samme stilart og materialevalg.

Den Hvide Kødbys moderne funktionalistiske bygninger anno 2011.

Den Hvide Kødby. Bygningsdetaljer.

Den Hvide Kødby. Bygningsdetaljer.

lonbygninger, der er i to etager med skiferklædt helvalmet tag, og den store brostensbelagte plads opleves i modsætning hertil næsten som fornemme. De fleste af vinduerne er dannebrogsvinduer. Ud mod Halmtorvet ligger på hver side af hovedindgangen en én-etages længe, også med skiferklædt helvalmet tag. Her ses flere gennemgående vinduer fra tagkant til sokkel.

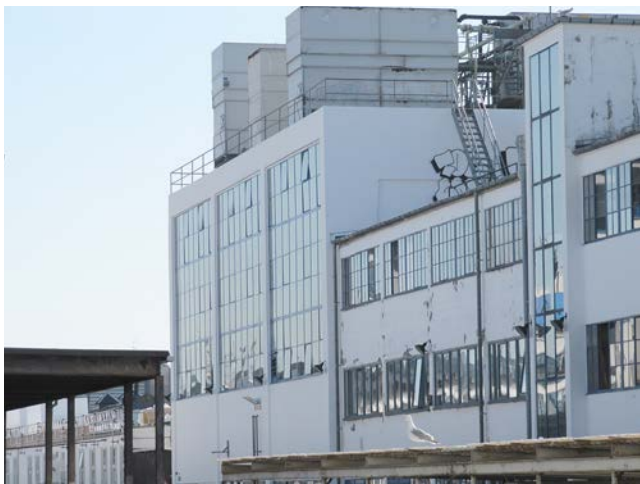
Inde på området er der brostensbelægning, og lige for ligger Øksnehallen fra 1901. Øksnehallen er en fladebygning med parallelstillede skiferklædte heltage og en detaljeret halkonstruktion i støbejern og træ. Det var en

kæmpe hal med plads til 1600 kreaturer og samtidig en meget moderne hal. Bygningens midterdel var hævet både for at skabe ventilation og af hensyn til lysintaget. Gavlen af denne midterbygning rummer indgangspartiet over hvilket, der er et ur. Vinduerne er småsprossede jernvinduer. Bygningen er typisk for fabriksbyggeriet under den anden industrialiseringsbølge, hvor ingeniørers og arkitekters ideal var at planlægge fabriksanlæggene rationelt - altså tilpasse bygninger til deres funktion.

Ud mod Kvægtorvsgade ligger flere én-etages længer

Den Hvide Kødby med sit klare, hvide, kubiske formsprog og sin stramme, aksefaste plan.

Den Hvide Kødbý. Bygningsdetaljer.

med højtstående dannebrogsvinduer, og på den vestlige del af grunden står seks gavlstillede halvbygninger. Andre steder i området ligger adskillige længebygninger i en til to etager med en blanding af småsprossede jernvinduer og dannebrogsvinduer. Bygningerne har mindre variationer i forhold til hinanden som f.eks. bearbejdede konsoller under tagudhængen, gennembrudte skorstene, kviste, porte, sammenbyggede tagflader m.v., men generelt set er hele komplekset holdt i samme stilart og materialevalg.

Den Grå Kødbý

I Slagtehusgade ligger den randbebyggelse, der kaldes Den Grå Kødbý. Den Grå Kødbý indgår arkitektonisk som del af Den Brune Kødbý og er et bindeled mellem Den Hvide og Den Brune Kødbý.

Den Hvide Kødbý

Den Hvide Kødbý blev tegnet af stadsarkitekt Poul Holsøe m.fl. Også dette anlæg er symmetrisk set fra indgangene fra Halmtorvet, men har en helt anderledes karakter trods visse lighedspunkter med Den Brune Kødbý, idet der her i endnu højere grad er fuld overensstemmelse mellem form og funktion. Anlægget er opført efter en stram, aksefast plan med Flæskehallen som den centrale bygning, der med sin form skaber en stor, u-formet plads.

Den Hvide Kødbý var med sit klare, hvide og kubiske formsprog et moderne funktionalistisk betonbyggeri og rummede slagteri, lokaler til kødforarbejdning og salgs-haller. Med dens skarpe linjer og hvide murflader opfattes bygningsmassen som et af hovedværkerne i dansk funktionalistisk arkitektur. Et nøje planlagt anlæg med en produktionslinje, hvor det levende kvæg kom ind i den ene ende, og de udskårne kødstykker ud i den anden, og hvor alt var gjort for at sikre god hygiejne.

Bygningskomplekset er opbygget omkring den store kød- og flæskehal, som står med shedtage og en gennemgående overbygning med lysindtag. Alle bygninger er op-

Den Hvide Kødbý. Bygningsdetaljer.

ført i jernbeton med store tætsiddende vinduer i metalrammer, hvor det enkelte vindue åbnes ved at dreje det om sin midterakse. Tagene er næsten helt flade; kun en svag hældning ses. Bygningshøjden varierer fra to til fire etagers kubiske bygningskroppe med hvide, glatte flader stort set uden dekoration, men med mange arkitektonisk væsentlige detaljer. En iøjefaldende dekoration er dog E. Utzon-Franks relief ”Tyren”, som indtager en central plads oppe på gavlen af flæskehallen. Underetagerne er flere steder ubrudte glasflader, og der er flere porte mellem de enkelte delområder. De forskellige firmaers navne står med store tydelige bogstaver på facaden. Langs Ingerslevsgade ligger det tidligere Basts talgsmelteri og lidt længere mod sydvest maskinhuset, som bl.a. producerer damp til køling. Bygningerne er holdt i samme arkitektoniske formsprog som resten af den Hvide Kødbý.

Sårbarhed

Hovedparten af bygningerne i Den Brune og Den Hvide Kødbý er fredede, og også dele af omgivelserne er fredede - bl.a. Flæsketorvet, Høkerboderne, Slagteboderne og Onkel Dannys Plads, og de er således ikke umiddelbart sårbare. De ikke beskyttede bygninger og strukturer, især i Den Grå Kødbý, er derimod sårbare over for udvikling og ændring, som forringer fortællingen om områdets tidligere funktioner og sammenhænge.

Udviklingsmuligheder

Den Hvide Kødbý, herunder Den Grå Kødbý, er på mange måder er i opbrud. Det er ikke mere et helt lukket erhvervsområde og naboområdet, Den Brune Kødbý, er lokalplanlagt og omdannet til kultur- og fritidsområde. Samtidig er der sket byfornyelser mange steder på Vesterbro, og også DGI-Byen er blevet opført. Kommunen ønsker, at hovedparten af området anvendes til levnesmiddelvirksomhed, gastronomisk videns- og innovationscentrum med et bredt udbud af fødevarevirksomheder og uddannelses- og kulturtilbud samt kreative erhverv i samspil med de eksisterende virksomheder. Dette bør dog ske under særlig hensyntagen til, at Den Grå Kødbý er bindeled og viser slægtsskabet mellem Den Brune og Den Hvide Kødbý.

Det anbefales at bevare, renovere og genanvende Den Hvide Kødbý til kulturelle aktiviteter og fortsat anvende den som et levende handelsområde. Det anbefales endvidere, at lokalplanen følges af en vejledning om, hvordan bygninger, pladser og planter vedligeholdes og plejes, og der bør udarbejdes en designmanual for evt. teknisk understyr som lampearmaturer, belægningstyper mv.

I forbindelse med udviklingen af Den Hvide Kødbý anbefales det at koordinere planlægningen af Den Hvide og Den Grå Kødbý med den eksisterende plan for Den Brune Kødbý, så kulturmiljøet sikres og forvaltes som en helhed. Her er det væsentligt at værne om de bærende bevaringsværdier, der er med til at fortælle historien om kødbýernes og kvægtorvets tidligere funktioner, ikke mindst de aksiale anlæg i både Den Hvide, Den Grå og Den Brune Kødbý. Det er også væsentligt at fastholde kulturmiljøets klare afgrænsning og forbedre den tværgående passage mellem Den Brune, Den Grå og Den Hvide Kødbý samt den grønne struktur i form af træer og trægrupper på Halmtorvet.

Den Grå Kødbý bør renoveres sammen med den Den Brune Kødbý.

Nuværende sikring

Hovedparten af bebyggelsen i Den Brune og Den Hvide Kødbý er bygningsfredet, mens Den Grå Kødbý ikke er sikret. Der er udarbejdet en bevarende lokalplan for Den Brune Kødbý

Lignende eksempler

Den Hvide Kødbý har sine paralleller i de andre nordiske lande: Vinmonopolet (1933) i Oslo, Konsumhuset (1933) i Stockholm og Kødbýen (1933) i Helsingfors.

Kilder

Bydelsatlas for Københavns Kommune

Jørgen Selmer: Industrisamfundets kulturarv. Regional indberetning af industriminder i Københavnsregionen: Arbejdermuseet, Københavns Bymuseum, Nationalmuseet, Kroppedal, Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd for Københavns og Frederiksberg Kommuner, Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd for Københavns Amt. 2004

Kulturarvsstyrelsen: Industri Industri 25 stk. dansk kulturarv. Gads Forlag 2007

Olaf Lind og Anne Marie Lund: Arkitektur Guide København. Arkitektens Forlag, 1996

Skodborg, Lene: Den hvide kødby. En etnologisk undersøgelse af en by i byen. 1997

www.kulturarv.dk/25fantastiske/25-fantastiske-industrier

København 2014

Kig gennem kulturmiljøets sydlige del lang Ingerslevgade. Forrest til højre Tvillingehallen og den Brune Kødby.

Københavns Kommune
Teknik- og Miljøforvaltningen
Byens Udvikling
Postbox 348
1503 København V
Telefon 33 66 35 00
E-mail: byensudvikling@tmf.kk.dk
www.kk.dk

**SAMMEN
OM BYEN**

KØBENHAVNS KOMMUNE
Teknik- og Miljøforvaltningen